

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ

*Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук,
президент Українського центру
політичного менеджменту*

У статті досліджуються теоретичні аспекти політики крізь призму взаємодії наукових і міфологічних складових. Розкривається сутність політичного міфу як важливого інструмента дослідження політики, свідомості людей та політичної поведінки лідерів.

Ключові слова: політичний міф, політика, міфологія.

The paper covers theoretical aspects of politics in the light of interaction of scientific and mythological constituents. The essence of political myth as an important instrument of the research of politics, people's consciousness and leaders' political behavior is revealed.

Keywords: political myth, politics, mythology.

Політика як теорія і практика, спосіб мислення і діяльності людей, сфера взаємовідносин влади і суспільства, функціонування політичних інститутів, як поведінка політичних суб'єктів і система відповідних цінностей і норм завжди викликала й викликає пильний науковий інтерес.

Категорія «політика» збагачується новими теоретичними й методологічними підходами. На пізнання її сутності, форм і засобів спрямовують увагу фахівці різних галузей політичної науки – теорії політики, історії політичних вчень, політичної антропології, політичної психології, політичної соціології, політичної економії, політичної філософії тощо.

В цілому системний джерелознавчий аналіз проблем політики засвідчив її багатоаспектність, збереження і поглиблення певних традиційних напрямів політичної науки (дослідження універсальної сутності політики і політичних відносин), а також виокремлення нових галузей, зокрема й політичної міфології. Всі вони так чи інакше зорієнтовані на вивчення, а відтак і на сприяння вирішенню широкого кола проблем – політичної влади, політичної організації суспільства, діяльності політичних суб'єктів, взаємовідносин політичних класів, соціальних груп, еліт, прав і свобод громадянина тощо.

Серед відносно нових дослідницьких напрямів політичної теорії і практики – проблема співвідношення політики і міфу, ролі міфу у розробці і здійсненні політики. І якщо в радянські часи міфи вивчалися переважно в етнокультурному та релігійному аспектах, то пострадянські представники філософської і політичної науки зосереджуються на соціальних і політичних міфах. Цей феномен досліджують, зокрема, В. Андрущенко, В. Бебик, М. Головатий, В. Горський, О. Донченко, М. Кармазіна, Ю. Левенець, І. Кресіна, В. Королько, В. Матвієнко, М. Михальченко, М. Обушний, Г. Почепцов, Ю. Романенко, З. Самчук, Ю. Шаповал, Ф. Шульженко та ін.

Нині політична міфологія виокремилася у відносно самостійну галузь політичної науки. Вітчизняні дослідники підхопили естафету Ж. Сореля і почали досліджувати не тільки міф як такий, а політичний міф як результат інтелектуальної і громадської діяльності, як засіб політичних маніпуляцій, як спосіб осягнення політичного світу.

В сучасній науковій літературі поняття «політичний міф» стає важливим інструментом дослідження політики, свідомості людей, політичної поведінки лідерів, еліт. Разом з тим, використання цього поняття в системі категорій політичної науки розширило його значення і в філософських, і в психологічних науках, не змінюючи ключової ознаки міфу – його «легендарності», яка надає йому виняткової усталеності попри те, що міф більше спирається на віру, аніж на логіку. Міф розглядається як феномен сучасної політики, як фактор розвитку сучасної політичної свідомості. Міфологія постає як предмет соціально-філософського аналізу, вивчаються функції соціально-політичного міфу, процеси міфологізації свідомості в сучасному суспільстві, досліджується вплив несвідомого на формування політичного простору, політична мова як засіб

маніпулятивного впливу (Л. Зубрицька, Д. Арабаджієв, О. Садовников, А. Ставицький, Д. Усов, О. Локаш, В. Петренко).

Політичний міф визначається як цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їх інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо.

В сучасному розумінні політичний міф можна вважати певною світоглядною системою, яка, з теоретичної точки зору, включає такі структурні елементи, як архетип певної ситуації, пов'язаної з використанням заходів соціального регулювання і примусу; зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів-міфологем, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «дійсним», тобто зі сформованим архетипом. Аксиологічна цінність політичного міфу полягає в можливості викликати до життя архетип, який дозволить задати певний мотив діяльності – через політичну рекламу, ритуал, містерію. Архетип уможливорює поєднання бажаного і дійсного спочатку в міфологічних категоріях (мовою політичних метафор), а згодом і в політичній діяльності.

Політичний міф певним чином моделює дійсність, містифікує політичну реальність, утворюючи своєрідний структурний елемент свідомості – міфологічну свідомість, яка дозволяє спростити складний світ політики завдяки цілісному і гармонійному світосприйняттю, заснованому на вірі, а не на логічному знанні з його внутрішніми суперечностями [1, с. 86-87].

Міфотворчість була і залишається невід'ємною складовою політичних процесів. Технологія творення міфів (як мистецтво, майстерність, метод перетворення даного у необхідне) ґрунтується на розумінні ступеня впливу міфу на свідомість і його особливостях, зокрема на тому, що він спирається і оперує не дійсністю, а психологічними станами, очікуваннями людей.

Стихійна, історична, літературна міфотворчість замінюється свідомим конструюванням міфів. Це доведено дослідниками на аналізі матеріалів масової культури, політичної реклами, політичних подій (В. Лисенко, Г. Почепцов, С. Самохвалова, В. Фесенко, Н. Хома та ін.). «Нині можна впевнено сказати, що вивчення і продукування міфів стало науковою дисципліною, і не важливо, як її називають – ідеологією, пропагандою, іміджелогією, PR або рекламою. Зацікавленість міфом як засобом модифікації суспільної свідомості визначається його сутністю. Синкретичний, нерозчленований початок, що несе в собі міф, цікавий фахівцям, зайнятим у сфері віртуалізації навколишнього простору» [2].

Поняття «політичний міф» в сучасній науковій літературі стало важливим інструментом пізнання політичної свідомості, політичної поведінки тощо. Крім того, політичний міф є не лише істотним елементом політичної культури суспільства – він детермінується історичною та соціальною пам'яттю, традиціями, нормами й цінностями, моделями суспільних взаємин, що позначається на діяльності політичних суб'єктів.

Сучасна політична міфотворчість вносить певні корективи у розвиток традиційних галузей політичного знання. Так, політична ідеологія під впливом трансформації міфологічних парадигм набуває нових ознак – аж до ототожнення ідеологічних принципів та вкорінених в суспільну свідомість політичних міфологем. Таке розуміння бере початок у «хибній свідомості» (соціологія знання), коли світогляд не створює, а лише відображає реальність, щоправда, не завжди адекватно. У такий спосіб міф мотивує політичну дійсність і водночас стає її складовою. Отже, спостерігаємо дві тенденції у співіснуванні політичної ідеології та політичної міфології. Перша – процеси символізації політичної реальності дедалі більше уможливають поєднання в одну систему ідеологічних та міфологічних конструктів. При цьому слід мати на увазі, що політичні міфи довговічні в силу їх архетипної основи. Друга – сучасний міфологічний дискурс тяжіє до протиставлення міфології та ідеології.

Політичний міф певним чином моделює дійсність, містифікує політичну реальність, утворюючи своєрідний структурний елемент свідомості – міфологічну свідомість, яка дозволяє спростити складний світ політики завдяки цілісному і гармонійному світосприйняттю, заснованому на вірі, а не на логічному знанні з його внутрішніми суперечностями.

Особливістю сучасних політичних міфів є, з одного боку, тенденція до створення нових міфів внаслідок утвердження нових суспільних явищ (формування політичного ринку, трансформація

інституту багатопартійності, віртуалізація політичних процесів), а з іншого – міфи стають технологічною складовою управління (маніпулювання) суспільною свідомістю.

В ситуації невизначеності напрямів стратегічного розвитку держави, посилення суперечливих тенденцій в суспільстві зростає потреба в захисних механізмах, які сприятимуть збереженню цілісності соціуму. Таку функцію може виконати політичний міф. Його використовують як для конструювання політичних символів, так і для адаптації «символічного товару» на політичному ринку.

Досить часто поняття «політичний міф» використовується у політичних дискусіях, журналістських публікаціях і навіть у науковій літературі в негативному розумінні. Разом з тим, історія суспільного розвитку не знає часів вільних від міфу та його впливу. Політичний міф – атрибут будь-якої політичної системи, оскільки влада має постійну потребу в символах, що уособлюють її.

Аналізуючи вплив міфотворчості на політичну свідомість і буття, слід застеретися від його трактування винятково у негативному контексті. Міфологічні конструкції цілісні й універсальні. Універсальність цієї конструкції полягає ще й у її специфічній спрямованості. З одного боку, міф націлений на усунення суперечностей чинного порядку, його легітимації, а з іншого – є підґрунтям оновлення, руйнування чинного і розбудови нового соціального і політичного порядку, нових норм і зразків поведінки.

Крім того, міф - це своєрідний культурний, ціннісний «код». За умови послаблення легітимації існуючої системи, наростання суперечностей, нестабільності міф стає необхідною передумовою їх подолання. «Відомо, що міфологеми є ефективним механізмом адаптації в складних умовах. За допомогою міфів спочатку віртуально, а потім і в дійсності долають перепони, переборюють негаразди, перемагають ворогів» [2].

Політична міфологія, побудована на підставі певної архетипної та світоглядної концепції, а відтак покладена в основу політичної поведінки індивідів та груп, може стати рушійною силою сучасного політичного процесу.

Вважається, що енергетичним підживленням міфів, зокрема й національних, є архетипи. Архетипові особливості народу утворюються протягом всієї історії нації. Національна самосвідомість формується на основі міфів і є їх невід'ємною частиною. Точніше було б сказати, що історичні події стають значущими для нащадків, коли вони вписуються в структуру національного міфу. Під національною свідомістю розуміють «систему колективних соціально-психологічних феноменів, сутністю яких насамперед є уявлення про свою спільноту як національну, окрему від інших спільнот» [3]. Багато феноменів національної свідомості мають міфологічний характер. За Л. Іоніним, крім політичного та культурного націоналізму слід виділяти ще і міфологічний як найбільш глибинний і фундаментальний [4, с. 47].

Специфіка і спрямованість політичних міфів багато в чому залежить від типу менталітету суспільства. Простежується зв'язок притаманного суспільству менталітету й відповідних міфів. Так, на свідомість українців найбільше впливають архетипи: домінування минулого над майбутнім, рівності, долі, «вічного повернення» тощо. Спільним для них є їх позитивна спрямованість у майбутнє: «відродження нації», «закон один для всіх», «якщо не ми, то наші діти житимуть краще».

Безліч міфів функціонує в політичному житті сучасного українського суспільства. Їх характер і ступінь поширення залежать від українського менталітету, відповідних архетипів та конкретної політичної ситуації. Міфи, що пропонуються суспільству різними політичними силами, стосуються бачення подальшого розвитку держави, політичного устрою, виборчих процесів та інших важливих подій політичного життя, зовнішньої і внутрішньої політики України тощо.

Багатоаспектність політичного міфу (міф як феномен свідомості, наукова категорія, історична реальність, складова символічного світу політики тощо) зумовлена увагою до цього явища не лише з теоретичної точки зору, а й з огляду визначення його функціональності як способу пояснення і сприйняття соціально значущої інформації, формування ціннісного ставлення до політичних явищ.

Політичний міф – це певна модифікація вірувань і уявлень про політичну реальність, які мають мобілізаційний характер та реально впливають на поведінку людей і перебіг політичних процесів. Міфологічні моделі світу становлять основу ментальності, визначають реакцію суспільства на ті чи інші реформи та їх доцільність, ставлення до сучасних політичних подій та до історичного минулого. Якщо основу міфотворчості становить система позитивних символів, то вона може бути використана для здійснення прогресивних суспільних змін.

Політична міфологія як складова сучасної політики збагачує теоретичну царину політичного світу, трансформує теоретичні конструкти (наприклад, політичні ідеали) в світогляд суб'єктів політики і в такий спосіб вмонтовується в її інституційну парадигму (через політичну соціалізацію, політичну комунікацію та легітимацію політики). Саме тому політичний міф слугує суттєвим підґрунтям в процесі створення концепцій державотворення, національної ідеї, інших засадничих принципів суспільного розвитку.

1. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу [Монографія] / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: Знання України, 2009. – 400 с. 2. Лисенко В. Символи позбавляються шат, або Руйнування штучних політичних міфів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/gus/politics/468e168719b97/>. – Назва з титул. екрану. 3. Шестаковський О. П. Потенціал концепції міфу Р. Барта при вивченні української національної свідомості [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.soc4u.org.ua/theory/1/00_01.html. – Назва з титул. екрану. 4. Ионин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие: 3-е изд., перераб. и доп. / Л. Г. Ионин. – М.: Логос, 2000. – 280 с.